

Karpowicz, Andrzej

Sesja Europejskiego Stowarzyszenia Muzeów Wolnomularskich : Poznań-Ciążeń, 23 -26 maja 1996 roku

Ars Regia 6/1 - 2 (11 - 12), 249-255

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Karpowicz

SESJA EUROPEJSKIEGO STOWARZYSZENIA MUZEÓW WOLNOMULARSKICH

(Poznań – Ciężń, 23 – 26 maja 1996 roku)

W większości krajów Europy Zachodniej działają muzea i biblioteki wolnomularskie. Są one zarządzane przez stowarzyszenia powołane przez wolnomularzy. Najczęściej przyjętą formą organizacyjną jest istnienie jednej instytucji, łączącej funkcje muzeum i biblioteki. W ich nazwach podkreśla się znaczenie funkcji muzealnej. Przykładem typowym jest Niemieckie Muzeum Wolnomularskie w Bayreuth, gdzie z muzeum połączono największą w Niemczech fachową bibliotekę wolnomularską. Pracownicy muzeum opiekują się również archiwum Wielkiej Łoży Dawnych, Wolnych i Przyjętych Mularzy Niemiec. Konsekwentnie utworzyli nazwę swojego ośrodka wolnomularze holenderscy, powołując Wolnomularskie Centrum Kulturalne „Książę Fryderyk”, składające się z muzeum, biblioteki i archiwum. We Francji biblioteki i muzea wolnomularskie współpracują ze sobą, zachowując odrębność organizacyjną. Interesujące rozwiązania przyjęto w Austrii, gdzie muzeum w Schloss Rosenau jest własnością gminy Zwettl, natomiast za program ekspozycyjny i działalność naukową odpowiada Towarzystwo Muzealne, w którym przeważają wolnomularze.

Biblioteki, archiwa i muzea wolnomularskie dysponują bazą źródłową do szeroko rozwiniętych badań nad wolnomularstwem, traktowanym jako ważny element kultury i myśli społeczeństw europejskich. Ze względu na potrzebę koordynacji działań w zakresie wykorzystywania bazy źródłowej do tych badań, powołano w 1989 roku Europejskie Stowarzyszenie Muzeów Wolnomularskich. W jego działalności od początku brały czynny udział biblioteki wolnomularskie. Corocznie stowarzyszenie to organizuje sesje przedstawicieli bibliotek i muzeów wolnomularskich. Przy tej okazji uczestnicy sesji informują się wzajemnie o własnych dokonaniach i planach, omawiają pojawiające się trudności i w toku dyskusji szukają dróg ich rozwiązania.

Co roku powołuje się przewodniczącego i sekretarza generalnego stowarzyszenia. Na jego czele stoi przewodniczący stowarzyszenia muzealnego

tego kraju, w którym odbyła się ostatnia sesja, a sekretarzem generalnym zostaje dyrektor odpowiedniego muzeum wolnomularskiego. Od października 1995 roku, po sesji w Hadze, sekretarzem generalnym Stowarzyszenia był dr Evert P. Kwaadgras, dyrektor Wolnomularskiego Centrum Kulturalnego „Książę Fryderyk”. Zorganizowanie sesji Stowarzyszenia w 1996 roku powierzono Niemieckiemu Muzeum Wolnomularskiemu, którego dyrektor, Herbert Schneider, kierujący Muzeum do kwietnia 1996 roku, już od momentu powołania stowarzyszenia proponował, by jedna z sesji odbyła się w instytucji, z którą muzeum utrzymuje od 1984 roku owocną współpracę – w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu.

W środkowej i wschodniej Europie książki, przedmioty sztuki wolnomularskiej i archiwalia znajdują się w zbiorach bibliotek, muzeów i archiwów państwowych i samorządowych. Tak jest również w Polsce, z tą jednak różnicą, że przedmioty sztuki wolnomularskiej zajmą dużą część ekspozycji restaurowanego Muzeum – Zespołu Pałacowo-Parkowego w Dobrzycy, a w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu znajduje się wydzielony zbiór druków wolnomularskich.¹

Wzrastające zainteresowanie zbiorami masonskimi Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu spowodowało, że propozycja Niemieckiego Muzeum Wolnomularskiego została przyjęta i sesja Europejskiego Stowarzyszenia Muzeów Wolnomularskich w 1996 roku odbyła się od 23 do 26 maja w Poznaniu i Ciążeniu.

Wzięli w niej udział: Rainer Hubert, przedstawiciel Austriackiego Muzeum Wolnomularskiego w Schloss Rosenau; prof. Charles Tomas i pani Josette Vandenbranden z Muzeum Wolnomularskiego w Brukseli; Jacques Massagé, były Wielki Mistrz Wielkiej Łoży Belgii; Jaakko Nylund z Muzeum Masonskiego w Helsinkach i dr Evert P. Kwaadgras z Wolnomularskiego Centrum Kulturalnego „Książę Fryderyk” w Hadze. Niemieckie Muzeum Wolnomularskie w Bayreuth reprezentowali Otfried Hintzpeter, przewodniczący Rady Zarządzającej, i Hans-Georg Lesser van Waveren, nowy dyrektor muzeum. Gospodarzy reprezentowali: dr Artur Jazdon, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, mgr Andrzej Karpowicz, kustosz zbiorów masonskich biblioteki, mgr Andrzej Bendziński, kustosz filii w Ciążeniu, oraz mgr Małgorzata Hanelt i Tomasz Olszewski. Fundację „Sztuka Królewska w Polsce” reprezentował prezes jej zarządu, prof. dr hab. Tadeusz Cegielski.

Publiczną część obrad sesji zapoczątkowało otwarcie wystawy *Książka wolnomularska XVIII i XIX wieku* w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, na której prezentowane są najcenniejsze pod względem merytorycznym i estetycznym książki ze zbiorów biblioteki.

W pierwszym dziale wystawy przedstawiono publikacje dotyczące średniowiecznych cechów wolnych mularzy, wśród nich Fallou: *Die Mysterien der Freimaurer* (1848), Schauberga: *Allgemeine äussere und innere Geschichte der Bauhütten* (1861) oraz pierwszy tom podstawowej pracy Wilhelma

Wernisaż wystawy w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Po lewej: dyrektor Biblioteki, dr Artur Jazdon; w środku: kustosz zbiorów masońskich mgr Andrzej Karpowicz

Andrzej Karpowicz (w środku) i prof. Charles Tomas (na pierwszym planie, po lewej)

Begemanna o początkach wolnomularstwa angielskiego, reprezentującej tezę o mularskim pochodzeniu masonerii.

W następnym dziale znalazły się dzieła poprzedników wolnomularstwa, ezoterycznych pisarzy i alchemików, wydawane w XVII i XVIII wieku, ilustrowane pięknymi miedziorytami. Na szczególną uwagę zasługuje *Amp-hitheatrum Sapientiae Aeternae* Heinricha Khunratha, wydane w Hannoverze w 1609 roku, oraz *Septimana Philosophica* alchemika i różokrzyżowca, Michaela Maiera z 1620 roku, a także osiemnastowieczne dzieło Birkholza *Compass der Weisen* z 1778 roku. Dwa ostatnie pisma przez osoby autorów bądź tematykę łączą się z następną grupą publikacji prekursorów wolnomularstwa – różokrzyżowców.

Wymagania ekspozycji uniemożliwiły zaprezentowanie w tym dziale broszur współprawnych w tzw. klocki, niemniej jednak eksponowane egzemplarze oprawne pojedynczo lub po dwie, trzy broszury mówią o liczbie tych, najczęściej skromnie wydanych publikacji, których zachowało się niewiele. Stanowią one rzadkość bibliograficzną. Eksponowane są różne wydania *Fama Fraternitatis* z 1615 roku (wydanie kasselskie z 1614 roku jest oprawne w klocki), broszury Daniela Möglinga, Meiera, przykłady zabawy Gricka, który pod jednym pseudonimem bronił idei różokrzyżowców, pod innym je namiętnie zwalczał. W kilku wypadkach, gdy nie można było eksponować oryginałów, pokazano osiemnastowieczne przedruki Friedricha Nicolaia, również rzadkie jak siedemnastowieczne oryginały oraz wydany także przez Nicolaia, ręcznie kolorowany album *Geheime Figuren der Rosenkreuzer aus den 16ten und 17ten Jahrhundert* 1785 – 1788.

Kolejny dział wystawy zawiera statuty i konstytucje wolnomularskie. Prawdziwą ozdobą ekspozycji jest komplet osiemnastowiecznych, angielskich wydań *Konstytucji Andersona*, od oryginału z 1723 aż po piąte wydanie z 1784 roku. Ciekawostką jest fakt, że w drugim wydaniu, z 1738 roku, i trzecim, z 1756 roku, powtarza się słynny frontysepis pierwszego wydania. Dopiero wydanie czwarte z 1767 roku zostało ozdobione nowym frontysepisem. Pełen ezoterycznych treści jest frontysepis piątego wydania z roku 1784. Reprezentowane jest także osiemnastowieczne tłumaczenie konstytucji na język francuski, dokonane przez J. Kuenena i wydane w Hadze, w 1741 roku. Przedstawicielami dziewiętnastowiecznych konstytucji łóż wolnomularskich są konstytucje wielkich łóż francuskich i niemieckich oraz wydana w 1803 roku konstytucja łoża w Altenburgu. Eksponowana tu jest również polska *Ustawa konstytucyjna* z 1820 roku. Próba wprowadzenia jej w życie wywołała kryzys w wolnomularstwie polskim.

Dużą część piśmiennictwa wolnomularskiego stanowią śpiewniki. Spośród nich na wystawie znalazły się śpiewnik niemieckiej łoża w Altenburgu (1850) oraz wydanie śpiewnika Lenza z 1746 roku. Eksponowane są również

tomiki poezji Rittershausa i Schoenfelda. Równie liczną część piśmiennictwa wolnomularskiego stanowiły mowy. Na wystawie pokazano francuskie sprawozdanie z uroczystego posiedzenia Wielkiego Wschou Francji w czasach napoleońskich (1808), kilka mów niemieckich z pierwszej ćwierci XIX wieku oraz, wygłoszoną w 1816 roku na posiedzeniu żalobnym loży „Bracia Polscy Zjednoczeni” przez jej mówcę J. Minasowicza, poświęconą pamięci braci poległych w wojnach napoleońskich.

Odrębny dział wystawy stanowią druki tekstów rytuałów różnych stopni i rytów masonskich. Ekspozuje się tu między innymi dzieła Guillemaina de St. Victora (1785), *Necessaire maçonnique* Chapprona (1817), *Cours complet de Maçonnerie* Vassala (1832), i *Manuel Maçonniqne* Vuillaume'a (1820) oraz dzieła wybitnego znawcy rytuałów, J.M. Ragona. W dziale tym znalazły się także wydane pod koniec XIX wieku teksty rytuałów stopni świętojańskich oraz stopni wyższych systemu Wielkiej Krajowej Łoży Niemiec.

Specjalny poddział prezentuje tzw. pisma zdradzieckie, opublikowane w XVIII wieku przez byłych, rozczarowanych masonów, takich jak Samuel Prichard (1737), czy wrogów wolnomularstwa, Larudana i Pérau'a. O wartości tych pism stanowi wydrukowanie po raz pierwszy opisów rytuałów, najczęściej autentycznych.

W następnym dziale pomieszczono pomniki historiografii wolnomularskiej: *Acta Latomorum* Thory'ego (1815), *Die drei ältesten Kunstturkunden* Krausego (1810), *Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie* Clavela (1843) i *Histoire philosophique* Kaufmanna i Cherpina (1850), wyrastające ponad powielającą mity i legendy przeciętność tego okresu, ukazane są też mające solidną bazę dzieła historiografii z drugiej połowy XIX i początków XX wieku Roberta Goulda, Murray'a Lyona, Findla, Wilhelma Begemanna i Augusta Wolfstiega.

Poddział prezentujący historiografię polską jest uzupełniony spisem członków warszawskiej loży „Bogini z Eleuzis” (1787) dwujęzycznym spisem członków Łoży poznańskiej oraz dyplomem Polskiej Łoży Narodowej z 1865 roku. Polska historiografia wolnomularska XIX wieku może poszczycić się tylko jedną wartościową publikacją w języku polskim – pracą ks. Stanisława Załęskiego (1888), natomiast dzieło Wilkoszewskiego było znane tylko z jego niemieckiego tłumaczenia zamieszczonego w *Encyklopedii* Lenninga (1828); samo natomiast, podobnie jak opracowanie Skimborowicza, pozostawało w rękopisie, dlatego poddział ten prezentuje więcej literatury z okresu międzywojennego: książkę Józefa Ujejskiego o iluminacie Tadeuszu Grabiance (1924) i wybór ważnych, materiałowych publikacji Stanisława Małachowskiego-Lempickiego.

Kolejny dział przedstawia wybór encyklopedii i bibliografii wolnomularskich; trzy wydania *Encyklopedii* Lenninga (C. Hessego) z lat 1822 – 1828, 1867 i 1901 oraz amerykańską *Encyklopedię* Mackay'a i wydane przez Wielką Łożę Narodową Polski wypisy z obcojęzycznych encyklopedii (1934). Bib-

liografie piśmiennictwa wolnomularskiego reprezentują wydawnictwa Klosa (1844), pomnikowa publikacja Augusta Wolsftiega (1911) i bibliografia różokrzyżowców Gardnera z 1903 roku.

Odrębny dział poświęcony jest czasopismom wolnomularskim, które pojawiły się już w drugiej ćwierci XVIII wieku, przybierając w następnym formie biuletynów organizacyjnych, tygodników publicystycznych („Bauhütte”, „Freimaurer-Zeitung”), pism historyczno-literackich („Latomia”, „Free Masons Quarterly Magazine”, „Le Monde Maçonique”) i naukowych („Cirkel-Corespondenz”, „Ars Quatuor Coronatorum”). Ukazywały się również almanachy („Astrea”) i kalendarze (Wielkiego Wchodu Francji i niemiecki Dalena).

W ostatnim dziale znajduje się literatura antymasońska, która jest równa wiekiem wolnomularstwu, a reprezentowana jest przez polskie przeróbki dzieł Augustina Barruela, Taxila, Margiotty i Jouina.

Ekspozycję dawnej książki uzupełnia wybór współczesnej literatury masologicznej, poświęconej udziałowi wolnomularstwa w przemianach epoki Oświecenia (Jacob, Helmut Reinalter, Rosenstrach-Königsberg) i rewolucji francuskiej (Ligou, Hutin) oraz ezoteryzmowi w wolnomularstwie (Frick, Lehner, Tadeusz Cegielski), historii wolnomularstwa (Ludwik Hass, Neuberger i Bonvicini).

Wystawa książek jest ozdobiona kopiami miedziorytów z osiemnastowiecznych albumów oraz sztychów z bogato ilustrowanych publikacji dziewiętnastowiecznych. Towarzyszą im teksty wprowadzające w problematykę wolnomularstwa.

Wystawa jest utrzymana w błękitnym kolorze łóż świętojańskich.

Po otwarciu wystawy zorganizowano konferencję prasową, której rezultatem były artykuły w prasie poznańskiej. Dużo mówiono o niej w poznańskich rozgłoszeniach radiowych oraz telewizji.

Po południu uczestnicy sesji wyjechali do Ciężenia, gdzie zwiedzili pałac, będący siedzibą filii Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, oraz otaczający go park. W czytelni masońskiej pałacu uczestnicy sesji zapoznali się ze zbiorami oraz wysłuchali informacji o porządkowaniu, opracowaniu i udostępnieniu zbiorów masońskich.

Następnego dnia, 25 maja, uczestnicy sesji przedstawili swoje dokonania w latach 1995/1996, dyskutowano o sprawach związanych z komputerową rejestracją przedmiotów sztuki wolnomularskiej i tezaurusem terminów niezbędnym w tej rejestracji. Przewodniczący Zarządu Fundacji „Sztuka Królewska w Polsce”, prof. dr hab. Tadeusz Cegielski, przedstawił stan badań nad zagadnieniem idei i historii wolnomularstwa w Polsce oraz działalność fundacji na rzecz bibliotek i muzeów gromadzących pamiątki wolnomularskie w Polsce.

Obszerną część swego wystąpienia prof. Cegielski poświęcił znajdującym się w Polsce drukiem wolnomularskim przechowywanym w innych ośrodkach

kach. Interesujące zbiory posiada Biblioteka Narodowa, między innymi druki wolnomularskie zgromadzone przez Wielkich Mistrzów Ignacego i Stanisława Kostkę Potockich, wchodzące w skład Biblioteki Wilanowskiej. Dużą wartość przedstawia depozyt przedwojennej Wielkiej Łoży Narodowej Polski – jej księgozbiór zebrany w latach 1920 – 1938. W Archiwum Głównym Akt Dawnych, w Archiwum Masońskim Potockich, zebranych przez Kazimierza Skimborowicza w połowie XIX wieku, znajduje się większość druków wolnomularstwa polskiego. Podobny zasób znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej (BUW) w Warszawie, w przekazanym jej w depozyt księgozbiórze warszawskiego Kościoła ewangelickiego. Bogate zbiory druków wolnomularskich – dawne kolekcje prywatne przekazane jeszcze w okresie lwowskim – znajdują się w księgozbiórach Ossolineum we Wrocławiu. Znane zbiory posiada również Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Na uwagę zasługuje także Biblioteka Gdańska PAN, gdzie znalazła się prawie kompletna biblioteka gdańskiej loży „Eugenia pod Koronowanym Lwem”.

Po zakończeniu tej części obrad uczestnicy sesji wzięli udział w podróży studyjnej do Dobrzycy, gdzie po ubiegłorocznym zastoju zbliżają się do końca prace przy umocnieniu konstrukcji budynku i w najbliższym czasie będzie można przystąpić do odrestaurowania pięknych wnętrz. Przyjmujący uczestników sesji dyrektor Muzeum w Dobrzycy, Michał Karalus, wyraził nadzieję, że następna sesja Stowarzyszenia w Polsce odbędzie się w 2000 roku w odrestaurowanej Dobrzycy.

W podsumowaniu obrad, obejmujący przewodnictwo Stowarzyszenia na lata 1996–1997, p. Otfried Hintzpeter, zaprosił do udziału w pracach Europejskiego Stowarzyszenia Muzeów Wolnomularskich przedstawicieli Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu oraz Fundacji „Sztuka Królewska w Polsce”. Zaproszenie to zostało przyjęte z zadowoleniem i przedstawiciele instytucji polskich będą uczestniczyli w pracach stowarzyszenia.

Nicobecni w Ciężeniu przedstawiciele Muzeum Masońskiego i Biblioteki Wielkiej Łoży Francji przesłali propozycję odbycia następnej sesji Stowarzyszenia w maju 1997 roku w Tours.

¹ Szczegółowa charakterystyka zbiorów masońskich Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu oraz planów ekspozycji wolnomularskiej w Dobrzycy została przedstawiona w numerze 1 „Ars Regia” z 1992 roku w artykułach A. Karpowicza (s. 148 – 156) i M. Karalusa (s. 156 – 162).